

ПРИКАЗ МОНОГРАФИЈЕ: МАРИНА НЕШКОВИЋ,
*БЕОГРАДСКА ТВРЂАВА : ОД ВОЈНОГ УТВРЂЕЊА
ДО СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ*

ДУБРАВКА ЂУКАНОВИЋ

Београдска тврђава је данас у највећој мери истражен споменички комплекс с великим бројем санираних и рестаурираних објеката и конзервираних и обновљених делова фортификација из различитих епоха. У контексту потреба савременог нарастајућег градског ткива питање тумачења могућности даљег активирања и коришћења око 80 ha скупог централног градског простора веома је актуелно. У случају Београдске тврђаве, али и других, сведоци смо не само упитног, парцијалног урбанистичког и архитектонског планирања, бројних аспирација различитог карактера, већ и све учесталијег слободног тумачења могућности и потенцијала (најчешће) великог централног градског простора у оквирима тврђавских комплекса и стварног нарастања околних стамбених агломерација које се преливају на ткиво фортификације. Стручњаци који се баве проучавањем и заштитом

свеколиког културног, а нарочито градитељског наслеђа, сматрају да су идеје о непримерним просторним интервенцијама у обухвату заштићених целина утемељене у распрострањеном непознавању културних вредности наслеђа у нашем непосредном окружењу. У светлу потребе да се код широке популације, а посебно код директних учесника у одлучивању о судбини наслеђа изгради квалитетнији однос према вредности наслеђених структура, књига *Београдска тврђава : од војног утврђења до споменика културе*, ауторке др Марине Нешковић, захваљујући богатству информација и промишљања забележених на њеним страницама, добија значајно место на листи незаобилазне литературе за све који проучавају фортификације које су део савременог урбаног ткива, а посебно Београдску тврђаву, као и за све који се баве њеним уређењем, који на њој раде, који је само повремено посећују или

свакодневно њоме шетају, а нарочито за све оне који на било који начин делају на самој Тврђави или у њеном окружењу и од којих се очекује нарочито истанчан однос према затеченом историјском ткиву.

Обимна монографска студија *Београдска тврђава : од војног утврђења до споменика културе* (335 страна) др Марине Нешковић настала је као плод дугогодишњег ауторкиног истраживачког и конзерваторског рада везаног за споменички комплекс који је у тематском фокусу дела. Стилски дотеран и научно утемељен текст ове монографије, обогаћен оригиналном документацијом на једноставан и питак начин представља читаоцу све фазе трансформације Београдске тврђаве, од настанка до данас. Уз компетентну идентификацију, научну валоризацију и критичку анализу примењених критеријума вредновања и стварног места Тврђаве у урбаном ткиву чији је нераскидиви део, ауторка нас логичним пу-

тем доводи до закључка о потреби редефинисања вредности и значења Београдске тврђаве и ревалоризације њених споменичких својстава.

Књига је писана и објављена на српском језику. Богато је илустрована великим бројем репродукција архивских докумената, техничких цртежа и планова који се чувају у архивима, институцима, установама културе и приватним колекцијама, графичким прилозима који обухватају техничку и планску документацију насталу током истраживања и радова на заштити и презентацији тврђавског комплекса, као и архивским, документарним и уметнички вредним фотографијама, које су дело више истраживача, професионалних фотографа и саме ауторке. Подељена је на четири велике целине које обрађују тематику дела. У првом делу књиге – *Значај њросџора Београдске тврђаве у насџанку и развоју ѓрада* (19 страна), који чине четири поглавља, ауторка се бави истраживањем природних карактеристика, друштвеног контекста и насељавања простора Београдске тврђаве – од настанка првих насеља до коначног формирања и уобличавања тврђавског комплекса кроз континуитет и дисконтинуитет његове намене, што је условило бројне трансформације тог простора. Две наредне целине чине главни корпус књиге, с низом поглавља која се баве проблемима преображаја фортификације, тумачећи идеје планске трансформације Тврђаве у јавни градски простор од краја 19. века до данас, с једне стране, и проблемима заштите, истраживања и промишљања конзерваторско-рестаураторских приступа разноврсним проблемима истраживања, обнове и презентације, који су у континуитету у фокусу службе заштите од Другог светског рата до данас. Кроз хронолошки приказ историјских дешавања и преглед политичких, визионарских и стручних одлука које су условиле промене физичке структуре Тврђаве, у делу *Трансформисање војној утврђења у јавни градски њросџор* (110 страна), ауторка даје читаоцу јасан преглед трансформација које је овај простор претрпео у новијој историји као последица свеукупних друштвених, културолошких и идеолошких промена од краја 19. века до данас. Сваки поједини дога-

ђај или утицајни аспект анализиран је у једном од 26 поглавља, док су истраживачки и конзерваторски радови од завршетка Другог светског рата до данас представљени и анализирани у засебној тематској целини *Београдска тврђава као сџоменик кулџуре* (115 страна), подељеној на пет поглавља. Иако је на крају текста дат кратак *Закључак*, последња тематска целина *Ревалоризација сџоменичких својсџава Београдске тврђаве* (27 страна), која се бави вредносним критеријумима и основама за ревалоризацију споменичких својстава тврђавског комплекса, представља неку врсту закључних разматрања у којима ауторка трага за исправним методолошким приступима заштити и ревитализацији Београдске тврђаве истичући улогу културно-историјске, уметничке, архитектонско-градитељске, друштвене, социјалне и значењске компоненте у процени њених вредности. На крају следи резиме на енглеском језику и други стандардни прилози у складу с методологијом припреме научне монографије. Обимну референтну литературу чине 274 библиографске јединице, а кроз шест прилога дат је преглед докумената који сведоче о статусу Београдске тврђаве у различитим историјским периодима, од *Фермана о њредаји ѓрадова* (1867) до *Решења о утврђивању сџоменичких својсџава* (1965).

Поред једнако значајног доприноса проучавању историје фортификацијске архитектуре на нашим просторима, као и историје урбаног развоја данашњег Београда, *Београдска тврђава : од војној утврђења до сџоменика кулџуре* је и прва научно-истраживачка студија која кроз детаљан приказ података о настајању, морфолошким променама и архитектонском контексту, који је условио развој и бројне трансформације овог комплекса, даје систематизован (али и критички) преглед активности на очувању, заштити и презентацији једног од значајнијих граничних утврђења источноевропских историјских градова. Истражујући целину Тврђаве, која је без сумње била нуклеус из којег се развио савремени Београд, и данашњи однос овог комплекса са урбаним окружењем, ауторка трага за заједничким именитељима очувања наслеђа с једне и развоја савременог урбиса са друге стране и указује

на комплексност проблема квалитетне интеграције историјског у савремено градско ткиво. Анализирајући историјске дијалоге Тврђаве с нарастајућим градом и тумачећи различите методолошке поступке њеног очувања и обнове као својеврсне студије случаја, др Марина Нешковић не нуди општепримењив, успешан модел заштите и ревитализације комплекса Београдске тврђаве. Ипак, њено свеукупно истраживање, које у свим сегментима и слојевима води оцени стања и вредности, анализи узрока пропадања или очувања, могућем третману и истицању свеколиког потенцијала споменичког комплекса који је нераскидиви део централног градског простора, значајно доприноси (ре)валоризацији Београдске тврђаве као споменика културе. Увођење нове врсте непокретног културног наслеђа – културног предела као облика заштите Београдске тврђаве и укључивање вредности и значаја нематеријалног наслеђа, ауторка препознаје као неопходне услове за (ре)интегрисање Тврђаве у урбану структуру савременог Београда. Решавање ширих инфраструктурних питања, а пре свега питања функционисања мреже градских саобраћајница које окружују, пресецају и изолују историјски простор Тврђаве – истиче као ништа мање важан услов од (нове) комплексне правне заштите. Ипак, ауторка закључује да кључне одлуке о будућности Тврђаве не могу зависити само од ставова службе заштите, а *моделу заштите који ће допринећи афирмисању и умножавању вредности наслеђа и задовољења ширих потреба друштва зависе од укључивања свих доносилаца одлука и њихове одговорности за очување, унапређење и развој наслеђа.*

Ову капиталну монографију, која се Београдском тврђавом бави пре свега као спомеником културе, потписала је Марина Нешковић, архитекта која је од првих дана своју професионалну каријеру усмерила ка заштити културног наслеђа. Поред бројних раније објављених текстова других истраживача који су се бавили истом темом, Београдска тврђава је кроз истраживања представљена у овом делу први пут протумачена и вреднована из пера архитекта – посвећеника заштити културних добара, не само као део историје, као део градитељске

баштине и као извориште података о друштвено-историјским збивањима и градитељству уопште него и као нераскидиви чинилац живућег урбаног ткива Београда који је око ње настао. Предани рад на истраживању и тумачењу Београдске тврђаве Марина Нешковић је започела као стручни сарадник Завода за заштиту споменика културе града Београда, али су на њен рад, промишљања, професионални развој и одлуке знатно утицале године одрастања у окружењу бардова ове струке и академско образовање и касније усавршавање на магистарским и докторским студијама на Архитектонском факултету Универзитета у Београду. Стручно се профилисала и стасавала кроз дугогодишњи рад посвећен обнови и заштити фортификације у целини, њених појединих делова и објеката, али и дефинисању њеног места и улоге у савременој урбанистичкој мисли и архитектонској пракси Београда. Књига *Београдска тврђава : од војног утврђења до споменика културе* сублимира резултате свих ауторкиних истраживања и промишљања, усмерених очувању и презентацији Тврђаве, као и њену дугогодишњу борбу за очување и адекватну презентацију овог комплекса, која траје несмањеним интензитетом и данас, када је као архитекта конзерватор-саветник Републичког завода за заштиту споменика културе скоро на завршетку своје професионалне каријере. Књига *Београдска тврђава : од војног утврђења до споменика културе* објављена је 2021. године у издању Завода за заштиту споменика културе града Београда, установе у којој је др Марина Нешковић провела половину своје професионалне каријере. Као својеврсна круна рада архитекта конзерватора др Марине Нешковић, у припреми је и енглеско издање ове књиге, које ће бити објављено као суиздавачки подухват три институције које деценијама сарађују у свим сегментима архитектонског деловања које је директно или посредно везано за споменичко наслеђе, његово очување или његове трансформације, а у којима се колегиница Нешковић образовала, усавршавала и стасавала као врсни стручњак у области обнове и заштите градитељског наслеђа – Архитектонског факултета, Завода за заштиту

споменика културе града Београда и Републичког завода за заштиту споменика културе.

Не само што се уврстила у ред незаобилазних наслова из историографског корпуса о фортификацијској архитектури на простору данашње Србије, са свим њеним историјским слојевима, ова књига представља кључни допринос у тумачењу методологије и принципа заштите, очувања и третмана Београдске тврђаве као дела богате националне, али и европске културне баштине. Ова димензија књиге *Београдска тврђава : од војног утврђења до споменика културе* од непроцењиве је вредности за сагледавање значења културног наслеђа, преиспитивања и проширивања његових вредности, али и сагледавања наше одговорности према наслеђу у светлу реалних околности и вишеструких,

испреплетаних, позитивних и негативних утицаја од значаја за очување аутентичности и интегритета Београдске тврђаве. Сегмент истраживања и нова значења културног наслеђа које ова књига осветљава, од посебног су симболичког значења јер пред читалачку публику долазе у години јубилеја, 50 година од усвајања Унескове *Конвенције о заштити светих културних и природних наслеђа*.

Проф. др Дубравка В. Ђукановић,
архитекта
Универзитет у Новом Саду,
Академија уметности
Републички завод за заштиту
споменика културе, Београд
dubravka.djukanovic@heritage.gov.rs